

PHÁT TRIỂN GIÁC QUAN CHO TRẺ KHUYẾT TẬT TRÍ TUỆ 3-6 TUỔI THEO PHƯƠNG PHÁP MONTESSORI

VŨ DUY CHINH*

Ngày nhận bài: 23/05/2016; ngày sửa chữa: 27/05/2016; ngày duyệt đăng: 03/06/2016.

Abstract: Montessori treatment method has been studied deeply in Vietnam. This method provides sets of tools to develop senses of children with intellectual disabilities to help them explore and understand the surroundings. The paper points out the importance of choosing the proper set of teaching tools and orientates their sense development based on Montessori educational approach. Author also analyzes development of five senses of children with intellectual disabilities aged three to six and results show that these sets of tools are appropriate for teachers to help children with disabilities develop language, awareness and living skills.

Keywords: Sets of tools, developing senses, children with intellectual disabilities.

1. Một số khái niệm

1.1. Trẻ khuyết tật trí tuệ (KTTT). Theo **Sổ tay Chẩn đoán và Thống kê những rối nhiễu tâm thần V (DSM-V, 2013)** của *Hiệp hội rối nhiễu tâm thần Hoa Kỳ* đã đưa ra định nghĩa và các tiêu chí chẩn đoán về KTTT như sau: KTTT (Intellectual disabilities) là một rối loạn diễn ra trong suốt quá trình phát triển, bao gồm sự thiếu hụt cả về trí tuệ và chức năng thích ứng về khái niệm, xã hội và các lĩnh vực thực hành.

KTTT bắt buộc phải có 3 tiêu chuẩn sau: - Bị thiếu hụt các chức năng trí tuệ như lí luận, giải quyết vấn đề, lập kế hoạch, tư duy trừu tượng, phán xét, kĩ năng học tập, học hỏi từ trải nghiệm. Các thiếu hụt này được kiểm chứng thông qua các đánh giá lâm sàng và cá nhân, kiểm tra trí thông minh đã được tiêu chuẩn hóa; - Bị thiếu hụt trong chức năng thích ứng dẫn đến thất bại khi đáp ứng các tiêu chuẩn phát triển văn hóa xã hội, độc lập cá nhân và trách nhiệm xã hội. Không có sự hỗ trợ, những thiếu hụt trong chức năng thích ứng này sẽ dẫn đến hạn chế một hoặc nhiều hoạt động trong học tập hàng ngày (như: thông tin liên lạc, tham gia xã hội, sống độc lập) và những môi trường khác (gia đình, trường học, nơi làm việc, cộng đồng...); - Những thiếu hụt về trí tuệ và chức năng diễn ra trong suốt quá trình phát triển.

1.2. Phương pháp giáo dục (PPGD) Montessori là một PPGD trẻ em dựa trên nghiên cứu và kinh nghiệm của bác sĩ và nhà giáo dục Ý Maria Montessori (1870-1952), với tiến trình giáo dục đặc biệt dựa vào việc học qua cảm giác [1]. Giáo dục trẻ theo *phương pháp Montessori* được đánh giá là rất phù hợp với nhiều đối tượng trẻ em và đây không chỉ là một PPGD đơn thuần mà là hệ thống các phương pháp hướng tới việc giáo dục toàn diện cho trẻ độ tuổi

mầm non. Thông qua quá trình nghiên cứu hoạt động của trẻ, Montessori đã phát hiện ra: trí lực của con người không phải được định hình từ lúc mới sinh, ngược lại, nó không ngừng được nâng cao và hoàn thiện trong điều kiện được phát huy tối đa các giác quan của trẻ. Hơn nữa, trẻ em từ 3-6 tuổi đã có thể biết “tiếp thu có chọn lọc”, nên giai đoạn này nên để quá trình học tập của trẻ em diễn ra một cách tự nhiên.

Ở Việt Nam hiện nay, việc ứng dụng PPGD Montessori ngày càng phổ biến, nhiều khóa tập huấn ngắn hạn về phương pháp này thường xuyên được tổ chức ở các thành phố lớn. Tuy nhiên, những nghiên cứu về phương pháp này mới chỉ dừng lại ở mức độ tìm hiểu tư tưởng, triết lí giáo dục, mà chưa có công trình nghiên cứu nào ứng dụng phương pháp Montessori vào việc *giáo dục phát triển cảm giác cho trẻ KTTT*. Mặt khác, vận dụng các bài tập phát triển giác quan cho trẻ chính là tạo nền tảng và điều kiện thuận lợi giúp trẻ KTTT tìm hiểu, khám phá về thế giới xung quanh; đồng thời, góp phần quan trọng vào việc phát triển chuẩn cảm giác và làm cho các giác quan của trẻ trở nên “tinh nhạy” hơn.

2. Lựa chọn bộ công cụ Montessori

Sau khi đánh giá tình trạng ban đầu, xây dựng kế hoạch giáo dục cá nhân cho trẻ KTTT, chúng tôi lựa chọn một số bộ công cụ giáo dục phát triển giác quan theo PPGD Montessori gồm các nội dung sau: - *Phát triển thị giác*: bộ công cụ phân biệt màu sắc (thẻ 3 màu cơ bản xanh dương - đỏ - vàng); - *Phát triển thính giác*: gồm các lọ thính giác (lọ có chứa các hạt tác động vào nhau tạo ra âm thanh); - *Phát triển vị giác*: gồm các lọ vị giác cho phép giáo viên (GV) có thể lựa chọn một số vị đặc trưng để phân biệt như vị

* Trưởng Cao đẳng Sư phạm Trung ương - Nha Trang

ngọt - chua - mặn); - *Phát triển khứu giác*: Lộ khứu giác cho phép GV có thể lựa chọn một số nguyên liệu tạo mùi trong tự nhiên hoặc các sản phẩm nông nghiệp để tạo mùi giúp trẻ phân biệt mùi (bột cà phê rang, bột hạt tiêu); - *Phát triển xúc giác*: bảng xúc giác (sử dụng xúc giác để phân biệt được mức độ tăng dần từ “nhấn”, “bóng” đến “thô ráp”).

Chúng tôi đã sử dụng bộ công cụ Montessori thuộc lĩnh vực phát triển giác quan tiến hành dạy trên trẻ KTTT (15 trẻ, ở độ tuổi từ 3-6 tuổi) trong thời gian từ tháng 6 - tháng 12/2014 và thu được kết quả như sau:

3. Kết quả sử dụng bộ công cụ theo PPGD Montessori

3.1. Phát triển khả năng thị giác. Để thực hiện bài tập *phát triển khả năng thị giác của trẻ KTTT*, chúng tôi sử dụng bộ công cụ “phân biệt màu sắc” (xem hình 1) để phân biệt 3 màu cơ bản theo cặp tương ứng.

- *Mục đích*: Trẻ KTTT phân biệt được 3 màu cơ bản; phối hợp thị giác, thính giác, vận động của tay. Sắp xếp theo cặp màu tương ứng phối hợp thị giác, thính giác, vận động tay.

Hình 1

- *Tiêu chí đánh giá*:

GV quan sát số lần thực hiện và đánh giá kết quả ở 3 mức độ: thực hiện thành thạo; chưa thành thạo; không làm được (tiêu chí này được sử dụng để đánh giá các bài tập phát triển giác quan khác). Dưới đây là bảng tổng hợp kết quả thực hiện bài tập *rèn luyện và phát triển giác quan thị giác cho trẻ KTTT phân biệt 3 màu cơ bản* (xem bảng 1).

Bảng 1. Phân biệt 3 màu cơ bản phối hợp thị giác, thính giác, vận động tay

Mức độ	Thành thạo		Chưa thành thạo		Không làm được	
	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)
Hiểu	12	80	3	20	0	0
Làm theo chỉ dẫn	12	80	3	20	0	0
Tự lựa chọn	10	66,7	5	33,3	0	0

Bảng 1 cho thấy, kết quả thực hiện theo các yêu cầu của GV ở các mức sau: Phân biệt 3 màu cơ bản với yêu cầu *hiểu và làm theo chỉ dẫn* của GV đều có 12 trẻ thực hiện được (chiếm tỉ lệ 80%), *thực hiện chưa thành thạo* có 3 trẻ (20%); yêu cầu *tự lựa chọn* có 10 trẻ đạt ở mức độ thành thạo (66,7%). Hầu hết

trẻ đều đạt mức độ thành thạo đối với bài tập phân biệt 3 màu cơ bản, gồm: 12 trẻ thể hiện rất rõ qua việc trẻ chú ý quan sát lắng nghe hướng dẫn của GV (trong đó, ở mức độ *hiểu và làm theo chỉ dẫn* có tới 12/15 trẻ hoàn thành yêu cầu ở mức độ thành thạo. Có 10 trẻ thực hiện được ở mức độ thành thạo với tiêu chí *tự lựa chọn*, điều này phản ánh thực tế là cả 10 trẻ này đều có mức độ KTTT trung bình, mức độ KTTT đã chi phối khả năng quan sát, ghi nhớ của trẻ. Như vậy, với bài tập phân biệt 3 màu cơ bản phối hợp thị giác, thính giác, vận động tay, GV vận dụng quy trình hướng dẫn theo phương pháp Montessori thì trẻ hoàn toàn có thể thực hiện được. Tuy nhiên, việc phối hợp giữa thính giác, thị giác, vận động của tay còn phụ thuộc nhiều vào khả năng quan sát, ghi nhớ của từng trẻ. Đặc biệt, trẻ KTTT ở mức độ nhẹ thực hiện nhanh và chính xác hơn trẻ ở mức độ trung bình; vì vậy, có thể khẳng định: việc vận dụng giác quan thị giác để phân biệt các màu cơ bản của trẻ KTTT hoàn toàn có thể thực hiện được.

3.2. Phát triển khả năng thính giác. Để thực hiện bài tập *phát triển khả năng thính giác của trẻ KTTT*, chúng tôi sử dụng bộ công cụ “phân biệt âm thanh giống nhau” gồm 2 hộp đựng ống thính giác (mỗi hộp có 6 ống thính giác) (xem hình 2).

- *Mục đích*: Phân biệt sự khác nhau về cường độ của âm thanh; kích thích khả năng phát triển thính giác, phân biệt âm thanh phát ra với cường độ khác nhau.

Hình 2

Dưới đây là bảng tổng hợp kết quả thực hiện bài tập *phát triển giác quan thính giác cho trẻ KTTT* (xem bảng 2).

Bảng 2. Phân biệt âm thanh giống nhau phát ra ở hộp màu xanh và hộp màu đỏ

Mức độ	Thành thạo		Chưa thành thạo		Không làm được	
	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)
Hiểu	15	100	0	0	0	0
Làm theo chỉ dẫn	15	100	0	0	0	0
Tự lựa chọn	14	93,7	1	6,3	0	0

Kết quả *bảng 2* cho thấy, việc trẻ KTTT *hiểu và làm theo chỉ dẫn* về phân biệt độ lớn của âm thanh phát ra từ 2 ống màu xanh - màu đỏ, chứng tỏ tất cả các trẻ đều thực hiện đúng quy trình và ở mức độ thành thạo (tỉ lệ 100%). Do vật liệu tạo ra các âm thanh sắp sẵn trong các ống thính giác được làm bằng kim loại hoặc các hạt khô có khả năng phát ra âm thanh to và rõ ràng; độ lớn của âm thanh trong các ống phát ra thứ tự từ nhỏ đến lớn. Nếu GV thực hiện theo quy trình phân biệt từ nhỏ đến lớn hoặc ngược lại với 2 ống màu xanh - đỏ, thì trẻ hoàn toàn có thể nghe và phân biệt tốt. Khả năng nghe và phân biệt của trẻ rất tốt, trong số 15 trẻ thực hiện chỉ có một trẻ thực hiện yêu cầu *tự lựa chọn* ở mức độ chưa thành thạo (do khả năng tập trung của trẻ chưa cao, trẻ này chỉ tập trung vào màu sắc của ống màu xanh và ống màu đỏ, lấy đó làm tiêu chí để lựa chọn cặp ống có màu giống nhau mà không tập trung vào yếu tố độ lớn của âm thanh trong ống phát ra).

Như vậy, với bài tập phân biệt âm thanh theo PPGD Montessori nhằm phát triển khả năng thính giác có thể kết luận trẻ KTTT hoàn toàn có thể thực hiện được quy trình phân biệt lọ âm thanh giống nhau theo cặp.

3.3. Phát triển khả năng khứu giác. Với bài tập *phát triển khả năng khứu giác của trẻ KTTT*, chúng tôi sử dụng bộ công cụ “rèn luyện giác quan khứu giác - phân biệt mùi”. Gồm 2 hộp chứa các lọ đựng mùi, với 3 lọ màu xanh và 3 lọ màu đỏ (trong đó mỗi màu có 2 lọ để mùi cho trẻ phân biệt là bột cà phê rang và bột hạt tiêu, còn 1 lọ để trống) (xem *hình 3*).

Mục đích: Phân biệt các mùi giống nhau theo cặp lọ khứu giác màu xanh - đỏ, phân biệt được lọ không có mùi; kích thích khả năng quan sát, xác định được vị trí phát ra của mùi, làm quen với mùi hương trong cuộc sống hàng ngày.

Dưới đây là bảng tổng hợp kết quả thực hiện bài tập *phân biệt mùi cho trẻ KTTT* (xem *bảng 3*).

Bảng 3. Phân biệt các mùi giống nhau phát ra ở hộp màu xanh và hộp màu đỏ

Mức độ \ Yêu cầu	Thành thạo		Chưa thành thạo		Không làm được	
	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)
Hiểu	13	86,7	2	13,3	0	0
Làm theo chỉ dẫn	13	86,7	2	13,3	0	0
Tự lựa chọn	13	86,7	2	13,3	0	0

Hình 3

Bảng 3 cho thấy, kết quả thực hiện theo các yêu cầu của GV ở các mức sau: *Hiểu và làm theo chỉ dẫn* để phân biệt được các mùi giống nhau giữa lọ khứu giác màu xanh - màu đỏ có 13 trẻ thực hiện trọn vẹn và sắp xếp được các cặp lọ có mùi giống nhau trong bài tập thử nghiệm bột cà phê rang - bột hạt tiêu chiếm tỉ lệ 86,7%; đồng thời, số trẻ này cũng xếp được lọ màu xanh - đỏ không có mùi. Với trường hợp 2 trẻ không hoàn thành bài tập phân biệt mùi có nguyên nhân là: đối với quy trình hướng dẫn phân biệt mùi, phần lớn trẻ được GV hướng dẫn bằng cách sử dụng lời nói kết hợp với thao tác đưa lọ có chứa mùi lên mũi để tri giác. Trong khi đó, việc phân biệt mùi là hoàn toàn dựa vào cảm nhận của từng trẻ (thông qua tri giác của khứu giác) mà không thể quan sát bằng mắt hoặc đổ bột cà phê - bột hạt tiêu ra ngoài lọ được. Mặt khác, trường hợp trẻ không hoàn thành quy trình phân biệt 2 lọ mùi còn bị ảnh hưởng bởi các yếu tố bản thân trẻ, như: KTTT của 2 trẻ ở mức độ trung bình, khả năng ngôn ngữ có phần hạn chế. Như vậy, với bài tập phân biệt mùi này cho thấy, nếu GV lựa chọn nguyên liệu tạo mùi phù hợp thì trẻ KTTT hoàn toàn có thể phân biệt được mùi thông qua luyện tập.

3.4. Phát triển khả năng vị giác. Với bài tập *phát triển khả năng vị giác của trẻ KTTT*, chúng tôi sử dụng bộ công cụ “rèn luyện phân biệt vị giác” với 1 hộp chứa các lọ (sử dụng 3 lọ gồm các vị ngọt, chua và lọ không có vị để trẻ dễ phân biệt). Thay đổi một vị mới là vị mặn để kiểm tra khả năng phân biệt của trẻ (xem *hình 4*).

Hình 4

Mục đích: Phân biệt được cặp lọ có chứa vị ngọt, chua theo cặp giống nhau xếp tương ứng; phát triển khả năng quan sát, ghi nhớ có chủ định.

Kết quả thực hiện bài tập *phân biệt vị giác cho trẻ KTTT* (xem *bảng 4*).

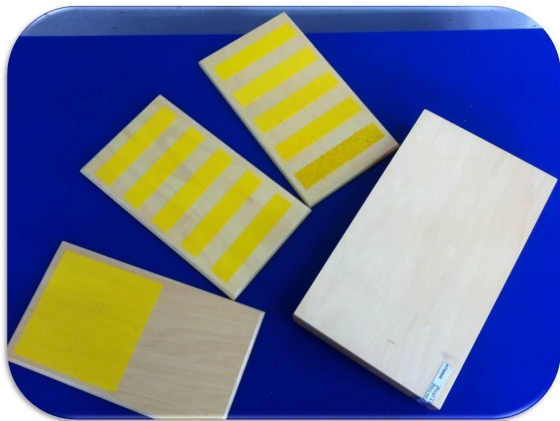
Bảng 4. Phân biệt vị ngọt - chua sắp xếp theo cặp song song các lọ có nắp giống nhau về màu vàng - màu trắng

Mức độ \ Yêu cầu	Thành thạo		Chưa thành thạo		Không làm được	
	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)
Hiểu	15	100	0	0	0	0
Làm theo chỉ dẫn	15	100	0	0	0	0
Tự lựa chọn	15	100	0	0	0	0

Kết quả *bảng 4* cho thấy: Mức độ *hiểu và làm theo chỉ dẫn* để phân biệt được vị ngọt và chua giống nhau giữa các lọ vị giác có tất cả 15 trẻ thực hiện trọn vẹn và sắp xếp được các cặp lọ giống nhau; đồng thời, các trẻ cũng xếp được lọ có nắp màu trắng - màu vàng không có vị vào đúng cặp tương ứng. Toàn bộ số trẻ tham gia khảo sát đều đạt được ở 2 tiêu chí *thành thạo và tự lựa chọn*. Điều này được khẳng định: bài tập phát triển vị giác có sự khác biệt so với các bài tập ở trên là do trẻ đã dần quen với quy trình làm việc cũng như trẻ được trải nghiệm trực tiếp bằng cách “ném” để cảm nhận và đưa ra kết quả.

Nếu theo quan điểm về giáo dục Montessori là coi trọng yếu tố bản thân trẻ, để trẻ tự khám phá thì trong trường hợp này trẻ hoàn toàn có thể thực hiện được. Tuy nhiên, nếu căn cứ vào mục tiêu giáo dục phát triển ngôn ngữ cho trẻ thì với các bài tập phát triển về vị giác ít có điều kiện để phát triển ngôn ngữ.

3.5. Phát triển khả năng xúc giác. Để thực hiện bài tập *phát triển khả năng phân biệt xúc giác của trẻ KTTT*, chúng tôi sử dụng bộ công cụ “phát triển xúc giác”, gồm 3 bảng (2 bảng có độ nhẵn bóng và thô ráp ở các mức độ khác nhau; 1 bảng đối chiếu) (xem *hình 5*).

Hình 5

Mục đích: Tạo cảm giác xúc giác, phân biệt được mức độ tăng dần từ nhẵn bóng đến thô ráp; luyện tập khả năng di chuyển vận động của cơ tay và các ngón tay.

Dưới đây là kết quả thực hiện bài tập *phát triển khả năng phân biệt xúc giác cho trẻ KTTT* (xem *bảng 5*).

Từ *bảng 5* cho thấy: Mức độ *hiểu và làm theo chỉ dẫn* để phân biệt được mức độ tăng dần từ nhẵn bóng đến thô ráp (có bảng đối chiếu) có 14 trẻ thực hiện được ở mức độ thành thạo (93,7%), chỉ có 1 trẻ thực hiện được ở mức độ chưa thành thạo. Nhưng ở yêu

Bảng 5. Phân biệt được mức độ tăng dần từ nhẵn bóng đến thô ráp (có bảng đối chiếu)

Mức độ	Thành thạo		Chưa thành thạo		Không làm được	
	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)	Số lượng	(%)
Hiểu	14	93,7	1	6,3	0	0
Làm theo chỉ dẫn	14	93,7	1	6,3	0	0
Tự lựa chọn	1	6,3	14	93,7	0	0

cầu *tự lựa chọn* thì chỉ có 1 trẻ thực hiện được ở mức độ thành thạo (6,3%). Kết quả có sự mâu thuẫn về yêu cầu và mức độ đạt được. Nguyên nhân ở đây là: khi thực hiện thao tác “sờ” kết hợp với lời hướng dẫn của GV, tất cả trẻ đều quan sát được; nhưng khi yêu cầu trẻ tự làm theo hướng dẫn, đa phần trẻ không làm được. Như vậy, khả năng hiểu ngôn ngữ của từng trẻ đóng vai trò quyết định đến quá trình tư duy của trẻ. Chỉ có 1 trẻ thực hiện được yêu cầu *tự lựa chọn* và chỉ ra được sự khác nhau (chất nhẵn bóng, thô ráp tăng dần) là trẻ có khả năng hiểu ngôn ngữ tốt nhất.

***

Từ những kết quả trên, có thể đi đến kết luận sau: - Mức độ KTTT ảnh hưởng trực tiếp đến quá trình rèn luyện và phát triển các giác quan của trẻ; - Để thực hiện tốt các bài tập theo PPGD Montessori cho trẻ KTTT cần thiết phải lựa chọn được các bộ công cụ phù hợp với từng trẻ KTTT; - Với một số bộ công cụ sử dụng theo PPGD Montessori trong nghiên cứu này hoàn toàn phù hợp trong quá trình dạy học phát triển giác quan cho trẻ KTTT. Đây cũng là cơ sở để GV tiếp tục sử dụng các bộ công cụ Montessori trong việc giáo dục phát triển các lĩnh vực khác cho trẻ KTTT như: phát triển ngôn ngữ, phát triển nhận thức, kỹ năng sống. □

Tài liệu tham khảo

[1] Maria Montessori (2008). *Dạy con trước tuổi lên 3* (tài liệu dịch). NXB Lao động.
 [2] Trần Thị Lệ Thu (2003). *Đại cương giáo dục đặc biệt cho trẻ chậm phát triển trí tuệ*. NXB Đại học Quốc gia Hà Nội.
 [3] Ngô Hiểu Huy (2013). *Phương pháp giáo dục Montessori* (tài liệu dịch). NXB Văn hóa - Thông tin.
 [4] Nguyễn Minh (2013). *Phương pháp giáo dục Montessori - Nghệ thuật nuôi dạy trẻ đỉnh cao* (tài liệu dịch). NXB Lao động.
 [5] Paula Polk Lillard (2008). *Montessori - A modern approach has been called the single best book for anyone*. Publishing of London express.
 [6] Maja Pitamic (2004). *Teach me to do it myself - Montessori activities for you and your child*. Published august 1st 2004 by barron's educational series.